

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Нестеренко Тетяни Василівни «Кримінологічна характеристика та запобігання домашньому насильству, що вчиняється відносно жінок в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження Т.В. Нестеренко «Кримінологічна характеристика та запобігання домашньому насильству, що вчиняється відносно жінок в Україні» є безумовною, оскільки домашнє насильство залишається одним із найбільш поширених, латентних і суспільно небезпечних проявів кримінально протиправної поведінки. Його наслідки виходять далеко за межі приватних сімейних відносин, посягаючи на життя і здоров'я людини, її честь, гідність, особисту свободу, психологічну недоторканність, економічну самостійність та право на безпечне середовище проживання.

Особливої ваги проблематика поширення домашнього насильства щодо жінок набула в умовах повномасштабної збройної агресії проти України та тривалої дії правового режиму воєнного стану. Війна істотно змінила соціально-економічні, психологічні та побутові умови життя населення, посиливши вплив уже наявних і сформувавши нові детермінанти насильницької поведінки у сімейно-побутовій сфері. Втрата житла та роботи, зниження рівня матеріального забезпечення, вимушене внутрішнє переміщення, роздільне проживання членів сім'ї, руйнування усталених соціальних зв'язків, тривале перебування у стані невизначеності, переживання втрати близьких, постійна загроза життю та інші травматичні обставини підвищують рівень соціальної напруженості й конфліктності. Водночас воєнний стан ускладнює своєчасне виявлення та належне документування фактів вчинення домашнього насильства. Переміщення населення, перебування громадян на тимчасово окупованих територіях або в районах ведення бойових дій, перевантаженість органів правопорядку та соціальних служб, пошкодження відповідної

інфраструктури, обмежений доступ до правової, психологічної і медичної допомоги створюють додаткові перешкоди для звернення потерпілих за захистом. За таких умов офіційні статистичні показники не завжди повною мірою відображають фактичний масштаб домашнього насильства, а його латентність може істотно зростати. Найбільш уразливими за таких обставин залишаються жінки, які можуть перебувати у матеріальній, житловій, емоційній або психологічній залежності від кривдника.

У зв'язку з викладеним домашнє насильство щодо жінок має розглядатися не як особиста справа окремої сім'ї, а як комплексна кримінологічна проблема, що потребує системного державного реагування. Окремої уваги потребує вплив бойового стресу, психологічної травматизації та посттравматичних розладів на сімейні відносини. Такі стани не можуть розглядатися як виправдання насильницької поведінки, проте повинні враховуватися під час формування системи раннього виявлення ризиків, психологічної допомоги, реабілітації та індивідуального запобігання. Важливим при цьому є застосування виваженого підходу, який не допускає необґрунтованої стигматизації військовослужбовців і ветеранів, але забезпечує доступ до професійної психологічної підтримки для них та членів їхніх сімей.

Крім того актуальність обраної теми визначається не лише потребами сьогодення, а й майбутніми викликами повоєнного відновлення України. Завершення активної фази бойових дій саме собою не усуне сформованих війною криміногенних чинників. Навпаки, масове повернення військовослужбовців до цивільного життя, возз'єднання сімей після тривалого роздільного проживання, повернення громадян із-за кордону, реінтеграція внутрішньо переміщених осіб, відновлення життя на деокупованих територіях, житлові та майнові спори, безробіття, економічна нестабільність і тривалі наслідки психологічної травматизації можуть створити додаткове навантаження на сімейні відносини та систему запобігання домашньому насильству.

У період повоєнної відбудови держава буде змушена одночасно вирішувати завдання економічного відновлення, соціальної реінтеграції, відбудови житлової та соціальної інфраструктури, реабілітації постраждалих від війни й забезпечення громадської безпеки. За таких умов існує ризик віднесення проблеми домашнього насильства до другорядних напрямів державної політики. Проте нехтування нею може призвести до зростання повторного насильства, погіршення психічного та фізичного здоров'я населення, руйнування сімей, посилення дитячої травматизації та передачі насильницьких моделей поведінки наступним поколінням. Тому вже на сучасному етапі необхідним є вироблення науково обґрунтованої моделі запобігання домашньому насильству, придатної як для умов воєнного стану, так і для повоєнного періоду.

Отже, тема дисертаційної роботи є надзвичайно актуальною, своєчасною та суспільно значущою. Її вибір відповідає сучасним потребам кримінологічної науки, кримінального законодавства і правозастосовної практики, а одержані результати можуть бути використані під час удосконалення системи запобігання домашньому насильству як в умовах воєнного стану, так і на етапі повоєнної відбудови та соціального відновлення України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведено відповідно до Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 145; Комплексного стратегічного плану реформування *органів правопорядку* як частини *сектору безпеки і оборони* України на 2023-2027, затвердженого Указом Президента від 11 травня 2023 року № 273/2023; Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року №695. Тема дисертаційного дослідження обрана в межах Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025-2029 роки, затвердженої Наказом МВС України від 21.05.2024 № 326.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 30 листопада 2022 року (протокол № 4).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні монографічним дослідженням, в якому надано кримінологічну характеристику домашнього насильства, яке вчиняється щодо жінок, а також сформовано пропозиції, спрямовані на удосконалення положень КК України та кримінологічної практики щодо запобігання таким кримінальним правопорушенням. У роботі виявлено та обґрунтовано сукупність нових положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

- аргументовано доцільність доповнення ст. 126-1 КК України такими кваліфікуючими ознаками як: 1) вчинення таких дій щодо неповнолітньої особи або вагітної жінки; 2) вчинення таких дій щодо малолітньої особи або особи із інвалідністю; 3) вчинення таких дій особою, яку вже було засуджено за домашнє насильство або кримінальні правопорушення, що із ним пов'язані; 4) вчинення таких дій у присутності дитини; 5) вчинення таких дій, поєднаних із незаконним позбавленням волі, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень;

- доведено доцільність криміналізації незаконного систематичного переслідування, вчиненого щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до психологічних страждань та/або погіршення якості життя потерпілої особи.

удосконалено:

- типові кримінологічні ознаки особи, що вчиняє домашнє насильство щодо жінок в Україні: чоловік (86,3 %), 40–54 років (43,4 %), із базовою середньою та профільною середньою освітою (75,8 %), працездатний, але такий, що ніде не працює та не навчається (82,8 %), громадянин України (99,3 %). З морально-психологічної сторони характеризується таким: 1)

відсутність емпатії; 2) низька здатність до саморефлексії; 3) схильність до зловживання алкогольними та наркотичними речовинами; 4) відсутність базових уявлень про інститут родини та його цінності; 5) незадовільний рівень статевого виховання. Кримінально-правові ознаки, здебільшого відсутні. Найбільш розповсюдженою є вчинення домашнього насильства у стані алкогольного сп'яніння;

- комплекс заходів загальносоціального запобігання домашньому насильству, яке вчиняється щодо жінок, які диференційовані на такі: 1) створення/розвиток програм економічної та фінансової грамотності, а також навчання жертв основам професійного розвитку та особистісного становлення; 2) створення курсів підвищення кваліфікації для фахівців, які працюють за напрямом взаємодії із жертвами домашнього насильства, з метою забезпечення їх здатності до орієнтування у такого роду питаннях; 3) створення психокорекційних програм, орієнтованих у першу чергу на роботу з чоловіками, які є основною цільовою групою; 4) заохочення кіно- та відеопродукції, яка популяризує здорові стосунки та не романтизує насильство в родині; 5) виховання культури втручання, яка унеможливилюватиме ігнорування насильства третіми особами; 6) визначення запобігання домашньому насильству пріоритетом національної безпеки та соціальної політики; 7) забезпечення міжвідомчої координації між суб'єктами, які залучені до запобігання домашньому насильству, їх участі у міжнародних програмах та ініціативах; 8) інтеграція проблеми домашнього насильства в оборонну політику шляхом посилення ролі офіцерів із гендерних питань, розробка та впровадження внутрішніх процедур реагування та випадки насильства в родинях військовослужбовців, забезпечення системного контролю стану психічного здоров'я військовослужбовців, а також – визнання взаємозв'язку між бойовим стресом, посттравматичним розладом та підвищенням ризику насильства в родині; використання практик НАТО щодо гендерної рівності та протидії насильству;

- перелік видів кримінальних правопорушень, які можна віднести до таких, що пов'язані із домашнім насильством, до яких віднесено: кримінальні правопорушення, передбачені статтями 134, 151-2, ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 153, 390-1, а також ст. 121, 122, 125 Кримінального кодексу, якщо вони вчинені щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;

- види та розміри покарань, передбачених у санкції ст. 390-1 Кримінального кодексу України, що аргументовано низькою ефективністю покарання у виді пробаційного нагляду, яка підтверджується значним зростанням кількісного показника таких суспільно небезпечних діянь протягом 2024-2025 років.

набули подальшого розвитку:

- аргументи щодо доцільності застосування до осіб, які вчинили домашнє насильство, електронних засобів контролю та внесення відповідних змін у національне законодавство;

- аргументи щодо доцільності виключення кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, із переліку кримінальних правопорушень, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення;

- аргументи щодо доцільності доповнення ст. 126-1 КК України приміткою, у якій має бути визначено перелік кримінальних правопорушень, які можуть вважатися такими, що пов'язані із домашнім насильством.

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях дисертанта. Основні наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі Т.В. Нестеренко «Кримінологічна характеристика та запобігання домашньому насильству, що вчиняється відносно жінок в Україні», належною мірою відображено в наукових публікаціях здобувачки. Опубліковані праці відповідають темі дисертації, послідовно розкривають її ключові змістові напрями та засвідчують системність проведеного дослідження. За темою дисертації авторкою

підготовлено п'ять наукових публікацій, серед яких три наукові статті у виданнях, включених Міністерством освіти і науки України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, та дві тези доповідей, оприлюднені за результатами участі у науково-практичних заходах. Кількість, зміст і характер публікацій є достатніми для представлення основних результатів дисертаційного дослідження та підтверджують їх належну апробацію.

Результати дисертаційного дослідження були представлені на міжнародних науково-практичних конференціях та інших фахових заходах, зокрема на конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права», що відбулася 5–7 грудня 2024 року у м. Кременчуці, та Міжнародному правничому форумі «Права людини та публічне врядування», проведеному 30 травня 2025 року у м. Чернівцях. Це забезпечило публічне представлення, професійне обговорення та належну апробацію сформульованих авторкою положень у науковому середовищі. Участь здобувачки у фахових науково-практичних заходах надала можливість перевірити обґрунтованість окремих висновків, співвіднести авторські пропозиції з позиціями інших науковців і практичних працівників, а також врахувати результати професійної дискусії під час підготовки остаточного тексту дисертації. Оприлюднення результатів у наукових статтях і тезах доповідей свідчить про послідовність формування авторської наукової позиції та відкритість одержаних результатів для фахового оцінювання. Зміст наукових праць здобувачки не обмежується формальним відтворенням положень дисертації. Опубліковані матеріали містять наукову аргументацію, аналіз нормативно-правових актів, доктринальних позицій, зарубіжного досвіду та кримінологічних чинників, а також власні висновки і пропозиції авторки. Це підтверджує самостійність проведеного дослідження та належний рівень опрацювання його окремих складників.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції доцільно використовувати у: законотворчій діяльності – під час

удосконалення нормативно-правових актів щодо запобігання кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я особи; науково-дослідній сфері – для вирішення проблем протидії кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я особи (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 08 квітня 2026 року); правозастосовній діяльності – для підготовки рекомендацій, цільових програм (планів) та стратегій з питань протидії кримінальним правопорушенням життя та здоров'я особи; освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних комплексів з кримінального права та кримінології та викладання відповідних освітніх компонент (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 08 квітня 2026 року).

Зміст та оформлення дисертації. Дисертаційне дослідження складається з анотацій, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (146 найменувань на 16 сторінках) та 2 додатків (5 сторінок). Повний обсяг дисертації становить 209 сторінок, з них основного тексту – 173 сторінки.

Зміст дисертаційної роботи Т.В. Нестеренко «Кримінологічна характеристика та запобігання домашньому насильству, що вчиняється відносно жінок в Україні» відповідає обраній темі, поставленій меті та визначеним завданням дослідження. Робота характеризується внутрішньою змістовою єдністю, логічною завершеністю та послідовністю викладення наукового матеріалу. Усі структурні частини дисертації взаємопов'язані та підпорядковані розв'язанню єдиного наукового завдання – наданню кримінологічної характеристики домашнього насильства щодо жінок в Україні та формуванню комплексу ефективних заходів його запобігання.

Виклад теоретичних положень характеризується послідовністю та належним рівнем аргументованості. Дисертантка не обмежується наведенням наявних наукових позицій, а здійснює їх порівняльний і критичний аналіз, визначає дискусійні аспекти та формулює власне ставлення до них. Висновки

переважно ґрунтуються на комплексному опрацюванні положень кримінального законодавства, спеціальних нормативно-правових актів, наукових джерел, статистичної інформації та матеріалів судової практики.

Дисертація відзначається грамотністю викладу думок і дотриманням наукового стилю. Текст роботи є зрозумілим, змістовно насиченим та термінологічно послідовним. Використані поняття відповідають предмету дослідження, а основні судження викладаються у логічній послідовності. Авторці вдалося поєднати аналіз значного масиву теоретичного й емпіричного матеріалу з чітким формулюванням власних висновків та рекомендацій.

Таким чином, зміст і структура дисертаційної роботи Т.В. Нестеренко характеризуються внутрішньою єдністю, логічністю, послідовністю та завершеністю. Теоретичні положення викладено грамотно й аргументовано, авторські висновки належним чином обґрунтовані, а пропозиції мають виважений і практично орієнтований характер. Зміст дисертації свідчить про належний рівень наукової підготовки здобувачки, її здатність до самостійного критичного аналізу складних кримінально-правових і кримінологічних проблем та формулювання обґрунтованих шляхів їх розв'язання.

Дотримання вимог академічної доброчесності. За результатами перевірки дисертаційної роботи Т.В. Нестеренко на наявність текстових запозичень порушень вимог академічної доброчесності не виявлено. Використані в роботі положення, ідеї та результати досліджень інших науковців супроводжуються належними посиланнями на відповідні джерела. Ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів дослідження не встановлено. Дисертація є самостійною науковою працею, а сформульовані в ній положення, висновки та рекомендації відображають особистий внесок здобувачки.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. Деякі аспекти дисертаційного дослідження потребують додаткового уточнення, оскільки наукове дослідження подібного рівня завжди містить різнобічні погляди на окремі представлені положення.

1. Розкриваючи кримінологічну характеристику домашнього насильства щодо жінок та виокремлюючи сучасні негативні тенденції його поширення, авторка зосереджує увагу переважно на актуальному стані досліджуваного явища. Водночас робота мала більше теоретичне значення від окремого історико-правового аналізу витоків домашнього насильства, зміни суспільного ставлення до насильницької поведінки в сім'ї та становлення юридичної відповідальності за її вчинення. Дослідження генези дало б змогу простежити трансформацію становища жінки в сім'ї та суспільстві, поступовий перехід від фактичного толерування окремих проявів домашнього насильства до їх правового засудження, а надалі до встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності. Такий підхід дозволив би об'єктивніше оцінити не лише сучасні негативні тенденції, а й загальний поступ у сфері захисту прав жінок, зокрема вдосконалення законодавства, розширення системи суб'єктів запобігання, покращення механізмів виявлення відповідних правопорушень, реагування на них і надання допомоги потерпілим. Історико-правове зіставлення також могло б продемонструвати загальну тенденцію до зниження суспільної прийнятності насильства щодо жінок, підвищення рівня їх правової захищеності та поступового формування комплексної державної політики у цій сфері.

2. Розглядаючи загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання домашньому насильству щодо жінок, дисертантка приділяє увагу діяльності державних органів, підвищенню кваліфікації фахівців, інформаційним заходам, міжвідомчій координації тощо. Водночас недостатньою мірою розкрито потенціал інститутів громадянського суспільства, які можуть істотно впливати на виявлення фактів насильства, підтримку потерпілих та формування суспільної нетерпимості до поведінки кривдника. Дослідження лише виграло б від висвітлення ролі громадських і благодійних організацій, волонтерських об'єднань, територіальних громад, засобів масової інформації, професійних спільнот, релігійних організацій та окремих громадян у запобіганні домашньому насильству. Їхня діяльність може

охоплювати інформаційно-просвітницьку роботу, громадський моніторинг, надання психологічної та правової допомоги, організацію притулків, супровід потерпілих і представництво їхніх інтересів перед органами публічної влади. Окремого осмислення потребує громадський осуд домашнього насильства як засіб неформального соціального контролю. Формування чіткої суспільної позиції щодо неприпустимості насильницької поведінки здатне знижувати рівень її толерування, спонукати очевидців повідомляти про відповідні факти та мотивувати потерпілих звертатися по допомогу.

3. Дисертантка обґрунтовано пов'язує поширення домашнього насильства щодо жінок із наслідками повномасштабної збройної агресії, зокрема психологічною травматизацією населення, вимушеним переміщенням, погіршенням матеріального становища, руйнуванням соціальних зв'язків та зростанням конфліктності у сімейному середовищі. Водночас у роботі недостатньою мірою представлено перспективне моделювання кримінологічної діяльності у сфері запобігання домашньому насильству в період післявоєнного відновлення України. Після завершення активної фази воєнних дій держава може зіткнутися з новими або посиленими криміногенними чинниками, серед яких масове повернення військовослужбовців і ветеранів до цивільного життя, поширення посттравматичних розладів, незаконний обіг зброї, тривале безробіття, повернення вимушено переміщених осіб, возз'єднання сімей після тривалого роздільного проживання та загострення майнових і побутових конфліктів. Такі обставини потребуватимуть завчасної адаптації системи кримінологічного прогнозування, оцінювання ризиків, раннього виявлення сімей у кризових обставинах та активного міжвідомчого реагування.

4. Наукова і практична цінність дослідження була б вищою за умови побудови авторської моделі ефективної стратегії запобігання домашньому насильству, яка охоплювала б механізми раннього виявлення ризиків, належного реагування на повідомлення, захисту та реабілітації потерпілих, корекції поведінки кривдників, міжвідомчої взаємодії, залучення громадянського суспільства, інформаційно-просвітницької діяльності, а також

систематичного моніторингу результативності запроваджених заходів. Окремої розробки потребують критерії оцінювання ефективності такої стратегії, адже зменшення абсолютної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень не завжди свідчить про позитивний результат, оскільки воно може бути наслідком підвищення латентності або зниження рівня звернень потерпілих.

Загальні висновки. За результатами ознайомлення зі змістом, структурою та оформленням дисертаційної роботи Т.В. Нестеренко «Кримінологічна характеристика та запобігання домашньому насильству, що вчиняється відносно жінок в Україні» доцільно підсумувати, що:

1. Дисертація є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій розв'язано актуальне наукове завдання, що має істотне значення для розвитку кримінологічної науки, вдосконалення кримінального законодавства та практики запобігання домашньому насильству щодо жінок. Дисертація характеризується належним науковим рівнем, внутрішньою єдністю, логічністю та послідовністю викладення матеріалу. Сформульовані авторкою наукові положення, висновки й рекомендації є обґрунтованими, мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Поставленої мети дослідження досягнуто, а визначені завдання послідовно вирішено у відповідних структурних частинах роботи. Основні результати дослідження достатньою мірою відображено у наукових публікаціях здобувачки та апробовано під час науково-практичних конференцій і фахових заходів.

2. Дисертація виконана з дотриманням принципів академічної доброчесності, а за результатами перевірки роботи на наявність текстових запозичень ознак академічного плагіату та інших порушень академічної доброчесності не виявлено. Зміст, рівень наукової новизни, обґрунтованість одержаних результатів, повнота їх оприлюднення, практична спрямованість та особистий внесок здобувачки дають підстави стверджувати, що дисертаційна робота відповідає нормативним положенням Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора

філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

3. Структура та оформлення дисертації, послідовність розміщення її обов'язкових складових, оформлення анотації, змісту, основної частини, висновків, списку використаних джерел і додатків відповідають Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

4. Дисертаційна робота Т.В. Нестеренко «Кримінологічна характеристика та запобігання домашньому насильству, що вчиняється відносно жінок в Україні» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю сформульованих положень, достовірністю одержаних результатів, теоретичним і практичним значенням, повнотою їх оприлюднення, змістом та оформленням відповідає встановленим нормативним вимогам. Дисертантка - Тетяна Василівна Нестеренко - за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право».

Рецензент –

кандидат юридичних наук, доцент
заступник директора з освітньої та
науково-дослідної діяльності
навчально-наукового інституту права та
соціального менеджменту Донецького
державного університету
внутрішніх справ

Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ